

Seminář EIA – 27. 10. 2010, Brno

Zákona č. 114/1992 Sb.

Ochranu přírody a krajiny upravuje zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny a prováděcí vyhláška č. 395/1992 Sb. Oba právní předpisy byly mnohokrát novelizovány. Poslední úplné znění zákona bylo publikováno pod č. 18/2010 Sb.

Základní pojmy jsou definovány v § 3 zákona. Kromě jiného je zde definován územní systém ekologické stability (odst. 1 pís. a), významný krajinný prvek (odst. 1 pís. b), dřeviny rostoucí mimo les (odst. 1 pís. i), evropsky významná lokalita (odst. 1 pís. q) a Natura 200 (odst. 1 pís. r).

Ochranu přírody a krajiny je možné rozdělit na dvě „části“ – obecnou a speciální. Obecná ochrana přírody a krajiny se zabývá (jak už název napovídá) obecnou rovinou a základními principy. Speciální ochrana se naproti tomu soustředí na konkrétní (vyjmenované) organismy, konkrétní území nebo jevy (jeskyně, zkameněliny). Obecná ochrana přírody a krajiny je řešena v §§ 4 – 13, speciální v §§ 14-54.

Obecná ochrana

Územní systém ekologické stability (ÚSES)

ÚSES je v zákoně řešen dosti obecně (§3 odst. 1 pís. a), §4 odst. 1). Zde se konstatuje co je ÚSES, jaké má hierarchické úrovně a obecné povinnosti. Definice biocentra a biokoridoru je ve vyhl. č. 395/1992 Sb. V ní jsou rovněž uvedeny náležitosti plánu ÚSES, projektu a opatření.

Rozlišují se tři hierarchické úrovně skladebných částí ÚSES – lokální (místní), regionální a nadregionální. Skladebnými částmi jsou biocentra, biokoridory a interakční prvky.

Významné krajinné prvky (VKP)

VKP jsou definovány v §3 odst. 1 pís. b). Ochrana VKP je řešena v §4 odst. 2. Zákon rozlišuje dva druhy VKP. Jedním jsou tzv. VKP ze zákona, druhým registrované VKP. VKP ze zákona jsou uvedeny v §3 odst. 1 pís. b) a jsou jimi lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera, údolní nivy.

Registrované VKP jsou části krajiny zaregistrované orgánem ochrany přírody a krajiny podle §6. Registrovaným VKP může být téměř cokoliv.

Dřeviny rostoucí mimo les

Všechny dřeviny rostoucí mimo les jsou chráněny před poškozováním a ničením (§7). Ke kácení dřevin určitých parametrů je potřebný souhlas orgánu ochrany přírody a krajiny (§8). Za pokácené dřeviny mohou být uloženy náhradní výsadby (§9).

Povolení ke kácení se nevyžaduje pokud se jedná o pěstební zásah, údržbu vodních toků, odstraňování dřevin v ochranných pásmech a pro stromy s obvodem kmene (1,3 m nad zemí) do 80 cm a skupiny keřů do 40 m².

Krajinný ráz

Ochrana krajinného rázu je řešena v §12 zákona. K ochranně krajinného rázu je možné zřídit přírodní park.

Speciální ochrana

Zvláště chráněná území (ZCHÚ)

Zvláště chráněná území se dělí na velkoplošná (§14-27) a maloplošná (§28-37). Velkoplošným ZCHÚ je národní park a chráněná krajinná oblast. Maloplošným ZCHÚ je národní přírodní rezervace, národní přírodní památka, přírodní rezervace a přírodní památka.

Území velkoplošných ZCHÚ se dělí, s ohledem na přírodní hodnoty, do zón ochrany přírody. V národních parcích se vymezují tři zóny ochrany a v chráněných krajinných oblastech čtyři. Nejprísnejší ochranu má první zóna.

Území maloplošných ZCHÚ se do zón nečlení. Ve zřizovacím předpisu může orgán ochrany přírody a krajiny vyhlásit ochranné pásmo ZCHÚ. Pro takto vyhlášené ochranné pásmo je možné stanovit podmínky. Pokud není ochranné pásmo vyhlášeno, je jím území do 50 m od hranice ZCHÚ (§37 odst. 1).

Natura 2000

Soustava Natura 2000 je tvořena evropsky významnými lokalitami a ptačími oblastmi. Soustavou Natura 2000 se zákon zabývá v §45a - 45i. Evropsky významné lokality jsou postupně vyhlášovány jako ZCHÚ, případně se zde zřizují smluvně chráněná území. Do té doby platí předběžná ochrana.

Památné stromy

Podle §46 zákona je možné významné stromy, jejich skupiny a stromořadí vyhlásit jako památné. Orgán ochrany přírody a krajiny může zároveň vyhlásit ochranné pásmo. Pokud tak neučiní je ochranným pásmem kruh o poloměru desetinásobku výčetní tloušťky.

Zvláště chráněné druhy

Tuto problematiku upravuje §48 zákona. Podle stupně ohrožení se zvláště chráněné druhy člení na kriticky ohrožené, silně ohrožené a ohrožené. Seznam těchto druhů a stupeň ohrožení je uveden ve vyhlášce č. 395/1992 Sb.

Orgány ochrany přírody a krajiny

Kompetence jednotlivých orgánů ochrany přírody a krajiny jsou upraveny v §§75-79 zákona. Orgánem ochrany přírody a krajiny je obecní úřad, pověřený obecní úřad, obecní úřad obce s rozšířenou působností, krajský úřad, MŽP, správy národních parků a chráněných krajinných oblastí.

Mezi svěřené kompetence patří:

OÚ – povolování kácení dřevin rostoucích mimo les

POÚ – registruje VKP a vyjadřuje se k zásahům do nich, vyhláší památné stromy, vydávají souhlas ke zřizování a rušení veřejných cest

ORP – v jejich kompetenci jsou VKP ze zákona a vyjadřují se k zásahům do nich, vydávají závazné stanovisko k odlesňování a zalesňování pozemků nad 0,5 ha, „mají na starosti“ krajinný ráz, vymezují a hodnotí lokální ÚSES

KrÚ – vyhláší přírodní památky a přírodní rezervace a vydávají souhlas k zásahům do nich, zřizují přírodní parky, povolují výjimky ze zákazů týkajících se zvláště chráněných druhů, vydávají závazná stanoviska k zásahům do evropsky významných lokalit a ptačích oblastí a ke koncepcím a záměrům dotýkajících se Natury, vymezují a hodnotí regionální ÚSES

MŽP – vyhláší národní přírodní památky a národní přírodní rezervace a vydávají souhlas k zásahům do nich, vymezují a hodnotí nadregionální ÚSES

Správy NP a CHKO – mají kompetence obecních úřadů všech stupňů

Metodika zpracování biologických hodnocení

K provádění biologického hodnocení byl ve Věstníku MŽP č. 7/2009 vydán metodický návod, který rámcově řeší postup jeho zpracování a obsah dokumentace.

Prvním krokem je získání potřebných podkladů a údajů, tedy dokumentace posuzovaného záměru a dostupné údaje o dotčeném území. Jedná se o údaje o abiotických složkách prostředí, jevech ochrany přírody a krajiny (VKP, ZCHÚ apod.) a o biotě. Mnoho údajů o jednotlivých složkách životního prostředí je možné zjistit na mapových serverech a v databázích různých institucí (AOPK, ČGS apod.). Informace o biotě je možné zjistit například od místních znalců, pracovníků muzeí a AOPK a z literatury.

Dalším krokem je terénní šetření na lokalitě. Tou je nejen vlastní území dotčené záměrem, ale i bezprostřední okolí a území ovlivněné v souvislosti se vstupy a výstupy. Terénní šetření se provádí opakovaně a ve vhodnou dobu (se zřetelem na charakter bioty). Cílem terénního průzkumu území je zjištění vyskytujících se druhů, velikosti populací, typů dotčených biotopů a jejich velikosti. Nejedná se o dlouhodobí systematický inventarizační průzkum. Výsledkem je vyhodnocení potenciálu lokality jako takové.

Biologické hodnocení by podle metodiky mělo obsahovat:

- údaje o záměru – základní charakteristiky relevantní pro zpracování biologického hodnocení
- údaje o lokalitě – abiotické složky (např. nadmořská výška, reliéf, hydrologické poměry), vazby na VKP, Naturu 2000, ÚSES atd.
- předmět hodnocení – druhy a biotopy, které mohou být záměrem dotčeny
- hodnocení vlivů a návrh opatření – mělo by být zpracováno samostatně pro každý druh a fázi záměru
- závěr

Informace o vybraných jevech ochrany přírody a krajiny

Pro rychlý přehled o jevech ochrany přírody a krajiny je možné využít různé zdroje informací. Jedná se především o mapové servery, například Cenia, mapový server AOPK ČR. Některé informace je možné najít i na serverech krajských úřadů a některých obecních úřadů.

Informace o ZCHÚ, památných stromech a lokalitách soustavy Natura 2000 jsou v Ústředním seznamu ochrany přírody a krajiny (ÚSOP).

Vhodným podkladem jsou územně analytické podklady, ve kterých jsou prostorové informace o jednotlivých jevech shromážděny.

V každém případě je však potřebné získané informace ověřit u odpovídajícího orgánu ochrany přírody. Ve výše uvedených podkladech mohou být chyby, případně mohou být neaktuální.

Zatímco údaje a vymezení různých území jsou vcelku dostupná, naprosto chybí zdroje poskytující informace o biotě. Posloužit mohou různé studie, články apod. Tyto údaje však musí být ověřovány, neboť jsou často zastaralé. Informace o výskytu významných druhů obsahuje nálezořádek AOPK ČR, ta ovšem není veřejně přístupná. O údaje je nutné požádat středisko AOPK.

Oblíbené opisování popisu bioty z publikace Charakteristika biogeografických podprovincií a bioregionů v České republice (Culek 1996) je minimálně diskutabilní. Jedná se o stručnou a obecnou charakteristiku bioty území o rozloze desítek km² a více. Biota konkrétního území může být dosti odlišná.

Důležité je zmínit červené seznamy, ve kterých jsou uvedeny jednotlivé druhy a stupeň jejich ohrožení. Tyto seznamy jsou aktuálnější než seznam zvláště chráněných druhů uvedený ve vyhlášce a mnohem lépe reflektuje aktuální stav.

Botanika

Vegetační aspekty

Vegetační aspekty jsou známým jevem, který pozorujeme běžně kolem sebe. Rozumí se jím vzhled společenstva charakteristický pro určité období. Rozlišuje se: zimní (XI. – III.), předjarní (III. – IV.), jarní (V. – počátek VI.), letní (střed VI. – střed VII.), pozdně letní (střed VII. - střed IX.) a podzimní (střed IX. – X.). Časové rozdělení je samozřejmě proměnlivé a závislé na počasí v daném roce.

V případě posuzování vlivů různých záměrů na rostliny je zohlednění vegetačních aspektů velmi důležité. Mnoho druhů rostlin je aktivních pouze po určité, často krátkou, dobu a poté již není v území zjištělná. Z běžně známých druhů můžeme uvést například sněženku a koniklec.

Značná proměnlivost v rámci vegetačních aspektů se netýká pouze jednotlivých druhů, ale i celých společenstev. U některých dochází v průběhu roku k velkým změnám jejich vzhledu. Příkladem mohou být stepní lokality a bučiny, kde je bylinná vegetace vyvinuta pouze po omezenou a krátkou část roku.

Jako modelový příklad by mohla posloužit stepní lokalita (xerothermní trávník). Při shromažďování podkladů nebyly zjištěny údaje o výskytu významných druhů. Vzhledem k zadání prací byl terénní průzkum proveden v letním období. Zjištěn byl výskyt běžných druhů typických pro tato stanoviště a vzhledem k rozsahu území by byl záměr považován za akceptovatelný. Vegetace stepních lokalit (xerothermních trávníků) se ovšem rozvíjí na jaře a

její vegetační cyklus je velmi krátký. Při terénním průzkumu tak nemohla být zachycena například velká populace koniklece a došlo by k jejímu nenávratnému zničení.

Je proto nutné hodnotit lokalitu jako celek a ne jen podle výskytu konkrétních druhů (např. zvláště chráněných), jak se často děje. Pozornost je nutné věnovat i potenciálu dané lokality, neboť nezachycení významných druhů neznamená, že se na lokalitě nevyskytují, nebo se zde nemohou v dohledné době uchytit.

Možné ovlivnění společenstev

Vegetace je při realizaci nějakého záměru ovlivněna jednak přímo a jednak nepřímo. Ponechme nyní stranou přímou likvidaci a podívejme se na několik příkladů nepřímého ovlivnění - změna hydrického režimu, eutrofizace, šíření neofytů a dalších nežádoucích druhů.

V souvislosti s mnoha záměry dochází k zásahům do půdního a horninného prostředí, v jehož důsledku může dojít ke změně hydrického režimu půdy. A to jak k zamokření, tak vysušení. V obou případech však mohou následovat zásadní změny vegetace. K nim může dojít nejen v bezprostřední blízkosti lokality, ale i ve vzdálenějším území. Zasaženo rovněž může být různě velké území.

Velikost a rychlost změn v rostlinném společenstvu bude závislá od změn hydrického režimu půd. Zvýšení obsahu vody v půdě může vést až ke vzniku mokřadních společenstev, případně periodických tůní. V tomto konkrétním případě by záleželo na výchozím stavu. Zastoupení obou biotopů je v naší meliorované krajině malé, takže jejich vznik by mohl být považován spíše za kladný vliv. Na druhou stranu u lesních porostů by změna spodní hladiny nemusela být na první pohled patrná. Mohla by ovšem vést k poškození až odumírání kořenového systému a rozvoji houbových patogenů. To by v konečném důsledku vedlo k rozpadu porostu.

Snížení obsahu vody v půdě povede k jejímu vysušení, ať už v důsledku poklesu hladiny spodní vody, nebo jejího odvedení z lokality. To rovněž povede ke změnám ve společenstvu. Ty se projeví zvýšením podílu rostlin snášejících vysychavé a suché půdy. Případně by v důsledku zvýšené nitrifikace mohlo vzrůst zastoupení nitrofilních druhů. Zatímco u bylinné vegetace by mohlo jít o poměrně rychlé změny, u lesních porostů se pokles hladiny spodní vody může projevit až po dlouhé době. Změny budou závislé nejen na druhovém složení porostu, ale i na jeho stáří. Kořeny mladší stromů jsou schopné na změnu reagovat, u starších k tomu nedojde a porost tak bude náchylnější na ostatní stresory. Velká a náhlá změna samozřejmě může vést ke snížení vitality dřevina k jejich úhynu.

Dalším negativním vlivem, který zmíníme, je eutrofizace. Tedy nadměrný vnos minerálních živin do ekosystému. Ten má za následek významné změny ve společenstvech. Jedná se o obecně známý problém, zejména v souvislosti s „kvetením“ vodní nádrží. Pokud se ve vodě, nebo půdě zvýší množství dostupných živin, vždy dojde ke změnám v rostlinném společenstvu. Nejcitlivější na vnos živin jsou společenstva chudých stanovišť a oligotrofních vod. Naproti tomu společenstva na minerálně bohatých půdách a společenstva eutrofních vod dokáží po určité době změnám odolávat.

Eutrofizace je významný problém dnešní doby. Není totiž spojena jen se splachy z polí a fosforem v odpadních vodách. Je to proces postihující prakticky celé území republiky. Jeho příčinou jsou NO_x . Uvolněný dusík se dostává do ekosystémů a způsobuje pozvolné změny rostlinných společenstev, v důsledku šíření některých druhů.

Ke změnám rostlinných společenstev dochází rovněž v důsledku šíření některých invazních a expanzivních druhů. K tomu napomáhá nejen zmiňovaná eutrofizace, ale i stavební činnost. V souvislosti se stavbami dochází k narušování půdního povrchu a vzniku různých deponií. Právě tato stanoviště jsou často osidlována uvedenými druhy. Ty se z těchto ploch následně šíří do okolí. K jejich šíření rovněž přispívají nákladní automobily a stavební mechanizace.

Problémy může způsobit i nevhodně provedené ozelenění. Stává se, že k ozelenění jsou použity nepůvodní, snadno se šířící druhy. Ty se potom rozrůstají po okolí a mohou způsobovat změny v rostlinných společenstev.

Botanický průzkum (Metody mapování)

Povaha posuzování vlivů na životní prostředí nevyžaduje „exaktní“ metody popisu a analýzy rostlinných společenstev. Ty by mohly přijít ke slovo v případě, že by byl sledován vliv realizovaného záměru na fytoocenózy.

Základní metodou terénního průzkumu (při zpracování biologického hodnocení a EIA) je tzv. zigzaging. Tedy pochůzka dotčeným územím a zjištění vyskytujících se druhů. V případě potřeby se zjišťuje i velikost populace významných druhů. Pro tyto účely postačuje odhad velikosti populace, počítání jedinců není nutné. U některých druhů (významných, zvláště chráněných) může mít význam vyhodnotit vitalitu jedinců. Při pochůzce se rovněž do mapy orientačně zakreslí jednotlivé biotopy, resp. společenstva.

Tyto informace jsou pro vyhodnocení vlivů záměru dostatečné. V naprosté většině případů nebude použití „exaktních“ metod potřeba. Pokud bychom k jejich použití přistoupili, pak tím základním bude vymezení studijní plochy, případně ploch. Většinou se vymezují čtvercové nebo obdélníkové plochy. Jejich velikost je závislá na typu společenstva a pohybuje se od m² do stovek m². Plocha se vymezuje v charakteristické části společenstva.

Po vymezení studijní plochy je možné začít s prací. Prvním krokem může být zjištění druhů rostoucích na ploše (kvalitativní druhové složení). Cílem je zachytit všechny druhy rostoucí na ploše. Důležité je provést sledování opakovaně, tedy ve všech vegetačních aspektech.

Následujícím krokem je vyhodnocení kvantitativního druhového složení, případně dalších znaků populací. Zjišťovat můžeme:

- hustotu populací - vyjadřuje počet jedinců na určité ploše, nebo velikost plochy připadající na jednoho jedince
- početnost populací – absolutní vyjádření počtu jedinců na ploše
- frekvenci populací – četnost s jakou se vyskytl určitý druh
- pokryvnost populací – vertikální projekce nadzemních částí rostlin na plochu
- sociabilita – způsob rozmístění jedinců
- vitalita (životaschopnost)
- biomasa

Uvedené charakteristiky je možné zjišťovat různými metodami. Někdy se provádějí přesná měření, jindy postačují odhady. Některé charakteristiky se zjišťují na celé studijní ploše, jiné na menších zkusných ploškách.

Dalším znakem, který je možné u společenstva zjišťovat je vertikální a horizontální struktura. Jde o zjištění uspořádání nadzemních, případně podzemních částí rostlin.

Z výše uvedeného je patrné, že podrobné mapování rostlinných společenstev je časově náročná záležitost. Zjištěné podrobné charakteristiky nemají pro posuzování vlivů příliš velký význam. Uplatnily by se až při dlouhodobějším sledování dopadů realizovaného záměru.

Zpracoval: Ing. Boleslav Jelínek